

28. ГААРК. – Ф.П-1. – Оп.4. – Д.2092.
29. ГААРК. – Ф.П-1. – Оп.4. – Д.2177.
30. ГАРФ. – Ф.Р-9612. – Оп.1. – Д.470.
31. ГАРФ. – Ф.Р-9612. – Оп.3. – Д.611.
32. ГААРК. – Ф.П-1. – Оп.4. – Д.2305.
33. ЦГАВО України. – Ф.4672. – Оп.1. – Д.614.
34. ГАРФ. – Ф.Р-9612. – Оп.3. – Д.408.
35. Бойченко В.К. Рациональное использование рекреационных ресурсов Крыма для иностранного туризма / В.К. Бойченко, Л.Ф. Ходорков, А.В. Блинов // Рациональное использование и охрана курортных и рекреационных ресурсов Крыма: Тезисы докладов. – К., 1982. – С.10-11.

Попов О. Д. Розвиток інфраструктури іноземного туризму Криму в другій половині 1950-х–1980-і рр.

У статті охарактеризовано розвиток й використання інфраструктури з обслуговування іноземних туристів у Криму в другій половині 1950-х–1980-і рр., зокрема мережі об'єктів розміщення, підприємств громадського харчування, а також парку власного автотранспорту «Інтуриста».

Ключові слова: туристська подорож, готель, кемпінг, ресторан, транспорт, сервіс, «Інтурист».

Popov A. D. Development of infrastructure of foreign tourism in the Crimea in the second half of 1950s – 1980s

In the article development and use of infrastructure for service of foreign tourists in the Crimea in the second half of 1950s–1980s including the network of objects of placing, enterprises of public food consumption, and also park of own motor transport of «Intourist» is described.

Key words: tourist trip, hotel, campsite, restaurant, transport, service, «Intourist».

УДК: 314.9(427.7)

В. В. Мороко

КРИМ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ НА ТЛІ ПАРТІЙНО–ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ СЕРЕДИНИ 90-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу політичної боротьби навколо конституційного визначення місця Криму в державній структурі України.

Ключові слова: Крим, Конституція України, партії, політична боротьба.

Більш ніж тисячолітня історія українського державотворення ніколи не була в ряді тих питань, які можливо описати загальними фразами, що можуть дати однозначні відповіді [1]. Не були виключенням і останні два десятиріччя. Проблеми, які постали перед молодістю українською демократією, часто-густо загрожували не лише її самоідентифікації як країни, а й взагалі існуванню як самостійного державного утворення. Серед конфліктних питань, які випробували на міць Україну була провокована як зовнішніми, так і внутрішніми силами проблема територіальної цілісності. Негативні приклади розв'язання подібних питань на зламі 80–90-х рр. ХХ століття іншими пострадянськими республіками, зокрема Молдовою та Грузією, які отримали у підсумку не лише збройні конфлікти з чисельними жертвами, а й появу на власних суверенних територіях самопроголошених республік, не залишали надії на те, що загроза сепаратизму зникне сама по собі. Перед владою України постала дилема: або нервово реагувати на чисельні провокації і отримати в підсумку «гарячу зону» на півдні країни, або ж шукати компромісів та вирішувати штучно створену проблему Криму мирним та конституційним шляхом [2].

Саме вищезазначена дилема і сформувала те юридичне поле, в якому стало можливим існування автономного Криму в унітарній Україні. Проте навіть наявність конституційних норм, що визначають суть подібного явища, не стає гарантією однакового тлумачення їх політичними силами. Складається ситуація, коли в залежності від політичної кон'юнктури сторони конфлікту тлумачать один й той ж факт існування автономії в різний спосіб, наповнюючи його доволі часто протилежною суттю. Як приклад, І. Магновський посилаючись до ст. 134 Конституції України визначає АРК, як адміністративно-територіальне утворення, що є невід'ємною складовою частиною України. Це підтверджує та закріплює цілісність і недоторканність території України в межах існуючих кордонів.

Тобто, такий конституційний припис повністю знімає питання щодо можливості приєднання Криму до будь-якої іноземної держави чи набуття ним суверенного статусу [3, с.112]. На тому, що природа АРК та її органів не може визначатися поза державою наголошує і А. Адельсеит ова [4, с.73]. Поруч з цим, вищезазначений автор розширює внутрішню складову сенсу існування Кримської автономії, підкреслюючи, що «в Україні особливий статус АРК, за своєю природою незважаючи на наявність у неї певних формальних ознак державного утворення, є формою самоврядування...» [4, с.79].

Існує і інший приклад розкриття суті автономії Криму. Так, останній перший секретар Кримського ОК КПУ М. Багров, в подальшому Голова ВР АРК, а нині заслужений працівник освіти України (1997), доктор географічних наук (2001), член-кореспондент Національної академії наук України (2003), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2004), Герой України (2007), обстоює тезу про «особу миссию Крыма в истории человеческой цивилизации». Вона полягає в необхідності створення економічного автономного комплексу, покликаного до життя особливим місцем Криму в геополітичній мезоструктурі Євразії, яке порівнюється колишнім членом ЦК КПРС та КПУ з «своєобразним нервним узлом геополитических систем на стыке центрально-европейской, евразийской и переднеазиатской геополитических платформ» [5]. Вочевидь в даному випадку автономія Криму наповнюється не лише виключністю на регіональному рівні, а й значущістю в геополітичному. Такій підхід робить появу АРК процесом закономірним та таким, що має «цивілізаційне підґрунтя».

Іншої точки зору дотримувались ще в 1996 р. під час обговорення проекту основного закону представники націонал-патріотичного табору. Тоді Голова УРП Б. Ярошинський стверджував, що «...шкідливим на етапі утвердження єдиної унітарної держави є збереження статусу Криму як республіки. Адже сьогодні жителі Криму розуміють, що найголовнішим є створення нормальних економічних умов для розвитку території та виживання людей, а не політичне змагання демагогів, які утворили особливу кримську годівницю для тисяч урядовців, горе-політиків і дали можливість жорстоко грабувати своїх же людей...» [6].

Є ще одна сторона, яка має власне уявлення про місце Криму в Україні. Це кримські татари. Так, Р. Чубаров свого часу наголошував: «...нам не уникнути вирішення питання статусу кримсько-татарського народу в Україні, оскільки – це цілісний народ, який живе на своїй території, де він сформувався як етнос, і ця територія повністю перебуває у складі держави Україна. За межами України в кримських татар немає ні іншої етнічної території, ні етнічно спорідненої держави» [7, с.4]. Тобто до адміністративно-територіальної, представницької та «цивілізаційної» додається ще й етнічна складова наповнення сенсу та змісту існування АРК.

Вищезазначеними аспектами не вичерпується проблема розкриття природи автономії Криму, що й обумовлює достатньо велику кількість робіт, пов'язаних з цим питанням. В цілому ж, як зазначає Є. Мальцева, історіографічну базу дослідження доцільно умовно поділити на два масиви. По-перше, це загальноісторичні та історико-правові праці, які містять концептуальні визначення національно-державного будівництва, зокрема автономії, в історичному аспекті, по-друге, це спеціальні праці, предметом дослідження яких є питання конституційно-правового статусу кримської автономії [8, с.70].

Характеризуючи обидві групи, автор вказує на прикметну рису – в них питання автономії Криму розглядається виключно під кутом державотворчих процесів в Україні. «Основна увага приділялася питанням інституційного характеру адміністративно-територіального устрою в його нормативно-правових та управлінських функціях, – зазначає Є. Мальцева, – здебільшого поза увагою дослідників залишалися проблеми правової суб'єктності центру і регіонів, а також Автономної Республіки Крим, механізму застосування норм законодавства держави щодо автономії» [8, с.74].

На нашу ж думку, поза увагою залишаються не лише зазначені моменти, а й намагання за рахунок створення автономної республіки та ціною проблемних питань існування автономії вирішувати власні вузько прагматичні цілі як вітчизняними, так і зарубіжними політиками та партіями. Свідченням чому і є процес обговорення Конституції України в тій її частині, що торкалася Криму.

Слід нагадати – до 1996 р. в Україні діяла Конституція УРСР 1978 р. зі змінами та доповненнями. В ній, на відміну від Конституції УРСР, яка визначала статус Криму як області, з'явилася Глава 7-1 «Автономна Республіка Крим», де наголошувалося, що «Автономна Республіка Крим є складовою частиною України і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання». Крім цього згідно з Главою 8 «Адміністративно-територіальний устрій України», в країні існували області, міста республіканського підпорядкування та АРК. В Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року у Розділі IV «Територіальний устрій» зазначалося, що в майбутньому основному законі буде «закріплене також положення про те, що у складі України знаходиться Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка». Вводився також Розділ VI «Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка». В ньому передбачалось закріплення основних положення про правовий статус цієї республіки. Наголошувалося на тому, що вона матиме свою Конституцію, яка відповідатиме Конституції Української РСР [9]. Всі вищезазначені тези народні обранці намагалися реалізувати у Проекті Конституції України, винесеному Верховною радою України на всенародне обговорення.

Статус Криму окреслювався у Главі №17 наступним чином: «...*Стаття 110.* Республіка Крим є державно-територіальною організацією влади і самоврядування населення Криму. Республіка Крим є автономною складовою частиною України. *Стаття 111.* Республіка Крим самостійно вирішує питання, віднесені до її відання Конституцією та законами України. Республіка Крим має свою Конституцію, яка узгоджується з Національними Зборами України. *Стаття 112.* Республіка Крим бере участь у вирішенні питань, віднесених до відання України, у Національних Зборах України, Кабінеті Міністрів України та інших центральних державних органах України. Форми і квота представництва Республіки Крим в центральних органах державної влади України визначаються Конституцією та законами України. *Стаття 113.* Закони України, прийняті в межах її повноважень, є обов'язковими для виконання на території Республіки Крим».

Півострів мав також 5 Послів в Раді Послів та на загальних засадах обирав депутатів до Ради Депутатів Національних Зборів.

Але щодо конкретних форм місцевого самоврядування проект не давав однозначної відповіді. В Розділі VI, визначалося, що «система місцевого самоврядування включає міські, селищні і сільські Ради, місцеві референдуми та інші форми територіальної самоорганізації населення. Органами місцевого самоврядування є міські, селищні, сільські Ради...» І лише щодо столиці був окремий припис про те, що «повноваження органів місцевого самоврядування міста Києва визначаються Законом про столицю України – місто Київ» [10]. Тобто з тексту було не зрозуміло, який орган місцевого самоврядування діятиме в Криму. В главі №17 про це мови нема. В Розділі ж VI йшлося лише про обласні (земельні) ради. Те ж стосувалося і місцевих органів державної виконавчої влади, існування яких знов таки передбачалося у вигляді обласних(земельних) управ. До неузгодженостей документу щодо Криму слід віднести факт появи згадки про функції Верховній Раді Республіки Крим в розділах та новелах, які уточнюють принципи діяльності законодавчої і судової гілок влади та прокуратури, засади творення та діяльності якої проектом не визначалося взагалі.

Тому у прийнятому в першому читанні проекті Конституції України у Розділі X конституційне визначення АРК було значно розширене та деталізоване. Найсуттєвішою зміною стало те, що тепер АРК мала власний представницький орган Верховну Раду Автономної Республіки Крим, а не брала участі у вирішенні питань через Національні Збори України. Крім цього автономія отримувала власний уряд – Раду Міністрів Автономної Республіки Крим, замість пропонуваної квоти у представництва Республіки Крим в центральних органах державної влади України в попередньому документі. З'явилися і ще три додаткові статті – 137 та 138. Вони регламентували межі економічної автономності та принципи самоврядування на півострові. Новела за №139 вводила представництво Президента України в АРК, статус якого визначається законом [11].

Але дані норми не з'явилися самі по собі. Аналіз того, хто і як змінював зміст Конституції в питаннях, що стосувалися Криму, дає уявлення про розуміння явища автономії різними політичними силами.

Категорично проти існування АРК були нардепи В. Чемерис (УРП) та М. Ратушний (КУН). Іншої точки зору дотримувались члени фракції КПУ С. Гмиря, Г. Долженко, А. Дроботов, В. Кочерга, А. Пейгалайнен. За їх авторством було направлено найбільше поправок до Конституційної комісії. Майже всі поправки були враховані повністю або частково. Саме завдяки комуністам в ст. 134 було вписано норму про те, що АРК є невід'ємною частиною України, зникла вимога ухвалення Національними зборами рішень ВР АРК. Замість визначення Автономія Крим виникла дефініція Автономна Республіка Крим. Зник Статут АРК та з'явилася Конституція АРК. Новою редакцією статей 135 та 136 розширювалося поле дії нормативних актів ВР АРК, а в ст. 137 та 138 більш деталізувалися її права як органу самоврядування.

Поруч з цим не пройшла поправка від КПУ, згідно з якою Верховна Рада Автономної Республіки Крим мала б право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України. В цьому ж ряді і бажання замінити представництво Президента України в АРК на аналогічне, тільки вже Уряду України, або ж взагалі його не створювати. Не стала реальністю й ініціатива нардепа від КПУ Ю. Мірошніченка продовжити статтю 139 наступним текстом: «...питання про мови в Автономній Республіці Крим вирішує Верховна Рада АРК, виходячи з загальних положень Конституції України».

Була й третя точка зору щодо даного питання. Депутат від Криму О. Пшенична мала власне розуміння змісту розділу. Аналізуючи даний варіант вкотре переконуюешся у вірності вислову про те, що чорт ховається в дрібницях. Так, кримський законотворень в цілому погоджувалася з формулюваннями КПУ, але доповнювала їх власними юридичними «родзинками», згідно з яким:

- Крим є не невід'ємною, а автономною частиною України, яка до того ж ще й має бути щодо цього гарантом;
- Автономна Республіка Крим має власні гілки влади, які не вмонтовані в загальнодержавні;
- Автономна Республіка Крим самостійно складає, затверджує і виконує республіканський бюджет, встановлює республіканські податки та збори, а не робить це згідно з загальнодержавними нормами;
- Верховна Рада України може порушити перед Конституційним Судом України питання про визнання недійсними актів Президента України, Верховної Ради України, центральних та інших органів державної виконавчої влади у разі порушення ними повноважень Автономної Республіки Крим, а не навпаки, як це передбачалося в проекті, Президент, ВРУ та інші державні органи країни можуть відмінити/призупинити незаконні акти ВР АРК [12].

Тобто маємо три варіанти розуміння суті кримської автономії: її повне заперечення, існування як невід'ємної частини України та автономний дрейф з широкими економічними та політичними правами.

Всі ці напрямки чітко простежуються і під час внесення поправок до другого читання. Хоча і на тлі збільшення політичної географії прихильників чи противників автономного статусу півострова та різноманіття варіантів. Як і попереднього разу категорично проти існування АРК виступили члени УРП В. Чемерис, Б. Ярошинський, Л. Лук'яненко, та М. Ратушний (КУН), О. Лавринович (РУХ). Пропонували ввести конституційні норми, які б дозволяли достроково припинити повноваження ВР АРК нардепи від РУХу І. Заєць, УРП Р. Безсмертний та Ю. Кармазін (протягом каденції член груп «Реформи» та «Конституційний центр») [13].

Таблиця 1

Відхилені поправки щодо відповідальності ВР АК та ВР АРК

<p style="text-align: center;">Засць І.О.</p> <p><i>Розділ X доповнити окремою статтею, виклавши її в редакції: «Повноваження Верховної Ради Автономії Крим можуть бути достроково припинені у разі, якщо вона: – прийняла рішення, спрямоване на завдання шкоди національній безпеці України, на порушення територіальної цілісності України, самочинну зміну її державно територіального устрою; – порушила Конституцію і закони України та не приводить у встановлений законом термін свої рішення у відповідність з ними. Рішення про дострокове припинення повноважень і призначення нових виборів Верховної Ради Автономії Крим приймається за поданням Президента України Народною Радою України».</i></p>	<p style="text-align: center;">Безсмертний Р.П.</p> <p><i>Розділ X заповнити окремою статтею, викласти її в редакції: «Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть достроково припинені Народною Радою України, якщо вона:</i></p> <ol style="list-style-type: none"><i>1) порушує Конституцію України, закони України і не приводить свої рішення у відповідність з ними;</i><i>2) чинить дії, спрямовані на завдання шкоди національній безпеці України, порушенні її суверенітету, територіальної цілісності».</i>
<p style="text-align: center;">Кармазін Ю.А.</p> <p><i>Статтю 135 (133) доповнити частиною третьою такого змісту: «Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим можуть бути достроково припинені Народною Радою України у разі, якщо вона: 1) порушила Конституцію України і закони України та не приводить свої рішення у відповідність з ними; 2) прийняла рішення, спрямоване на порушення територіальної цілісності України, самочинну зміну її державно-територіального устрою; 3) не може протягом двох місяців з дня обрання не менш як двох третин депутатів від кількісного складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим, визначеного виборчим законодавством, сформувати Уряд Автономної Республіки Крим».</i></p>	

Інші дві групи зауважень зводилися до двох визначень: «за» існування АРК і звуження її конституційних прав в межах законодавчого поля України і «беззастережне за» існуванню АРК, з розширенням її економічних та законодавчих прав. Першої групи стосувались поправки Ю. Кармазіна, Д. Степанюка (група «Сднічність»), до другої комуністів С. Гмирі, М. Дорошевського, Ю. Мірошниченка, Г. Найди, М. Дудченка (протягом каденції член групи «Незалежні» та фракції СПУ-СелПУ), І. Попеску (з групи МДГ), та кримських депутатів Г. Старовойтової і О. Пшеничної.

Втім під час прийняття нової Конституції, не дивлячись на всю напругу процесу, текст прийнятого Розділу X майже не змінився стосовно варіанту проекту Конституції України, доопрацьованого Тимчасовою спеціальною комісією до другого читання [13]. Ті поправки, що були прийняті носили непринциповий характер, хоча дещо і розширювали автономність Криму. Такий варіант став можливим, на думку С. Кульчицького, завдяки тому, що ліві не заблокували затвердження синьо-жовтого прапора як державного, а праві погодилися зберегти за Кримом статус автономної республіки [14].

В свою чергу М. Костицький стверджує, що «ціна» була більшою, а саме: «...– стаття 10, за якою українська мова – державна, стаття 20, що визначає державними символами тризуб і гімн «Ще не вмерла Україна», та Преамбула зі згадкою про Творця і те, що Україна, сповідуючи віковічні традиції, йде до демократії. Оце – ціна кримської автономії» [15].

Наслідком таких компромісів, на думку А. Мальгіна, стало те, що формулювання Конституції України і Конституції Автономної Республіки Крим скоріше фіксують існування проблем, ніж розв'язують їх [16]. Що дало право С. Телешуну наголосити, на необхідності при реформуванні адміністративно-територіального устрою України надати «...всім адміністративно-територіальним одиницям, зокрема Криму, рівний статус, що сприятиме формуванню єдиної політичної української нації і подоланню різних проявів сепаратизму...» [17, с.22].

Таким чином, на тлі загрози активних дій сепаратистського руху на півострові, українській владі вдалось спрямувати політичний процес у конституційне русло, де Крим юридично пройшов шлях від області до автономної республіки. Це з одного боку є прикладом мирного врегулювання небезпечних питань щодо територіальної приналежності окремих частин будь-якої держави, з іншого, з огляду на компромісність тексту Конституції, вимагає в подальшому виваженого вирішення багатьох проблем, що залишилися поза межами конституційного поля, зокрема місця кримських татар в соціально-політичних процесах України.

Історія останніх років свідчить – конституційної норми, згідно з якою «...до відання Автономної Республіки Крим належить участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів» недостатньо і проблем кримськотатарського народу вона не вирішує.

Джерела та література

1. Михненко А. Інтерпретація історії як інструмент маніпулятивного впливу на суспільну свідомість / А. Михненко, М. Месюк // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. – Вип. 3. – 2009.
2. Кульчицький С.В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття. До 10-річчя проголошення незалежності України / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2001. – №3. – С.51-53.
3. Магновський І.І. Конституційні засади територіального устрою України: погляд сьогодення / І.І. Магновський // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2009. – №1. – С.109-115.
4. Адельсеитова А.Б. Юридична природа та особливості територіальної автономії як форма децентралізації державної влади (на прикладі АРК) / А.Б. Адельсеитова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». – 2007. – №2. – С.73-80.
5. Багров Н. Геополитическая модель трансграничного региона / Н. Багров // Культура народов Причерноморья. – 2002. – №34.
6. Стенограми обговорення проекту Конституції України на сесії Верховної Ради України / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/stenohramy/index.html>
7. Притула В. Велика політика довкола маленької драми / В. Притула // Дзеркало тижня. – 2001. – №20.
8. Мальцева Є.В. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим в Україні (1991-2000 рр.): історіографія проблеми / Є.В. Мальцева // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2006. – №2. – С. 70-81.
9. Концепція нової Конституції України. Схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу до файлу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/post/1213.html>
10. Проект Конституції України винесений Верховною радою України на всенародне обговорення / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/post/2525.html>
11. Проект Конституції України прийнятий в першому читанні / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/site/const/pershe_chytannya_96.html
12. Порівняльна таблиця текстів проектів Конституції України – схваленого Конституційною комісією 11 березня 1996 року та доопрацьованого Тимчасовою спеціальною комісією з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/rozdil/index.html>
13. Порівняльна таблиця проектів Конституції – схваленого Верховною Радою України у першому читанні 4 червня 1996 року та доопрацьованого Тимчасовою спеціальною комісією до другого читання з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи / Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/rozdil/index.html>
14. Кульчицький С.В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття. До 10-річчя проголошення незалежності України / С. В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.8.
15. Ціна автономії Криму – державна українська мова, – співавтор Конституції / Сайт Zaxid.net Режим доступу: <http://www.zaxid.net/newsua/2010/5/14/162025>
16. Мальгин А. Крымский узел. Очерки политической истории Крымского полуострова 1989-1999 / А. Мальгин. – Новый Крым, 2000. – 160 с.
17. Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політичних наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / С.О. Телешун. – К., 2000. – 34 с.

Мороко В. В. Крым в конституционном процессе Украины на фоне партийного и политического противостояния середины 90-х гг. XX века

Статья посвящена анализу политической борьбы вокруг конституционного определения места Крыма в государственной структуре Украины.

Ключевые слова: Крым, Конституция Украины, партии, политическая борьба.

Moroko V. V. Crimea in the constitutional process of Ukraine on a background of party and political opposition of the middle of 90th. XX centuries

Article is devoted to the analysis of political strike around of the constitutional definition of a place of Crimea in the state structure of Ukraine

Key words: Crimea, the Constitution of Ukraine, a party, political strike.